

5. Rohozhyn N. M., Sanin H. A. Rossiya i Ukraina v XVI–XVIII vv. // Istoriya i istoriki Istoriohraficheskiy vestnik. 2004. Moskva: Nauka, 2005. S. 332–342.
6. Sanin H. Bogdan Khmel'nitskiy i Ivan Mazepa // Trudy Instituta Rossiyskoy istorii RAN. Vyp. 6. Moskva: IRI RAN, 2006. S. 65–90.
7. Smolii V., Stepankov V. Bohdan Khmelnytskyi. Sotsialno-politychnyi portret. Tretie doopratsovane vydannia. Kyiv: Tempora, 2009. 680 s.
8. Tairova-Yakovleva T. G. Problemy neodnorodnosti ukrainskogo kazachestva i vnutrenniye protivorechiya ikh idealov. Voysko zaporozhskoye i Zaporozhye // Ukraina i sosedniye gosudarstva v XVII veke: materialy Mezhdunar. konf. SPb., 2004. S. 203–213.
9. Tairova-Yakovleva T. G. Getmany Ukrainy. Istorii o slave. tragediyakh i muzhestve. Moskva: Izdatelstvo Tsentrpoligraf. 2011. 470.
10. Florya B. N. Spornyye problemy rusko-ukrainskikh otnosheniy v pervoy polovine i seredine XVII v. // Belorussiya i Ukraina. Istoriya i kultura. Ezhegodnik 2003 / Glav. red. B. Florya. Moskva: «Indrik». 2003. S. 29–40.
11. Floria B. M. Zaporozke kozatstvo i plany Turetskoi viiny Vladyslava IV (polityka verkhiv i suspilna svidomist nyziv // Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna vidomist, derzhavnist / Hol. red. Ya. D. Isaievych. Kyiv, 1992. Vyp. 1. S. 79–103.

Статтю надіслано до редколегії 20.09.2019 р.
Статтю рекомендовано до друку 10.11.2019 р.

УДК 930.253(477.64/65)(=135/2)"17"

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2019-30-92-96>

Олексій Серветнік

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
аспірант (Україна)

Архів Коша Нової Запорозької Січі як джерело до вивчення історії молдовської національної меншини України середини XVIII століття

Анотація. У статті досліджено та проаналізовано Архів Коша Нової Запорозької Січі, як одне з важливих джерел до вивчення історії молдован України. На основі даного джерела, висвітлено ключові моменти, які стають у нагоді під час дослідження соціально-економічного та етнокультурного розвитку молдовської національної меншини України та історії її походження на теренах нашої країни.

Ключові слова: Архів Коша Нової Запорозької Січі, джерело, молдовани, справа, запорожці, Нова Сербія, поселенці, національна меншина.

Історія молдовської національної меншини Півдня України залишається маловивченою проблемою сучасної історичної науки. Даний факт, наштовхує нас більш детально дослідити вказану проблему. Її актуальність зумовлюється тим, що молдовська національна меншина є однією з найчисельніших в Україні. За даними перепису 2001 р. вона займає четверте місце серед етнічних спільнот України.

Автор ставить за мету дати джерелознавчу характеристику Архіву Коша Нової Запорозької Січі, як унікальному зібранню історичних джерел, що проливають світло на соціально-економічне та етнокультурне становище молдовської національної меншини середини XVIII століття.

Варто відзначити, про те що значна частина дослідників активно використовували матеріали архіву при написанні своїх праць. (А. Скальковський [5-10], М. Слабченко [11], В. Беднов [1], Н. Полонська-Василенко [3], І. Степанів [4] та ін.).

Дослідник молдовської національної меншини України В.А. Тучинський у своїй монографії [12] використовує документи та матеріали архіву і відзначає важливе значення джерела для дослідження історії молдован середини XVIII століття.

Архів Коша Нової Запорозької Січі, який знаходиться у Центральному державному історичному архіві у м. Київ (фонд 229), зберігає документи, що віддзеркалюють багатогранну історію Запорозької Січі, українського козацтва періоду 1734-1775 рр. з усіма її складнощами і суперечностями, а окремі документи виходять за вказані хронологічні межі. Саме документи Архіву Коша переконливо свідчать, що Запорозька Січ була осередком державності українського народу, який базувався на демократичних засадах. Цей процес проявлявся в організації Війська

Запорозького, адміністративно-політичному устрої, соціально-економічних стосунках, судочинстві, побуті, культурі козацтва.

Архів Коша значною мірою заповнює існуючу прогалину у наукових дослідженнях і дозволяє глибше познайомитися з одним із важливих етапів розвитку Запорозької Січі - періодом так званої Нової Січі (1734-1775 рр.). Після скасування Запорозької Січі у 1775 р. вони зберігались в Покровську, Катеринославі, Одесі, Харкові й згодом, нарешті опинились у Києві. По суті - це залишок колись багатющого архіву Коша, який дивом уцілів після ліквідації Запорозької Січі та багатьох пограбувань, вилучень, переміщень документів (Єлизаветград, Катеринослав, Одеса, Харків, Урал, Київ). Тривалі випробування, що випали на долю цього архіву, поставили їхнє існування під загрозу.

Дане джерело, у свою чергу, дає нам цінну інформацію стосовно особливостей соціально-економічного розвитку молдован, що проживали у цей період на території Нової Сербії - військово-поселенської території, створеної у 1752 році за наказом російського уряду, що займала територію із заходу на схід від річок Синюхи до Дніпра, а з півночі на південь від річки Великої Висі до верхів'їв Інгулу та Інгульця.

Варто також відзначити, що документи проливають світло на особливості взаємин молдовських переселенців та запорозьких козаків. Ці процеси були різноманітними і торкалися економічних, політичних, релігійних та інших аспектів. Документи свідчать що серед мешканців Нової Сербії у різні роки її існування (1752-64 рр.) близько трьох четвертей складала молдовани.

Характеризуючи документи Архіву, слід зауважити що вони характеризують причини та фактори їх розселення на теренах України, особливості їхнього соціально-економічного та етнокультурного розвитку, а також взаємини з місцевим українським населенням. Зокрема, у справі 27 знаходимо ордер гетьмана Кирила Розумовського Кошеві про направлення ним в Колегію Іноземних справ запиту щодо законності вимоги головного командира Нової Сербії Івана Глебова перенести на інші місця запорозькі зимівники, що розташовувалися на берегах річки Самоткань [13, арк. 35].

Справи 33 та 34 даного фонду також описують події, які стосуються взаємин запорожців та поселенців Нової Сербії, у складі яких були представники молдован. А саме, «Справа про утворення і діяльність комісії для опису запорозьких земель і розмежування їх з Новою Сербією», що хронологічно відноситься до 1756 - 1760 рр.[14, 180 арк.]. Тут йде мова про взаємні претензії поселенців та запорожців. «Справа про взаємні наїзди запорожців і жителів Нової Сербії й південних сотень Лівобережної України, про вирубування лісів, захоплення майна й худоби» [15, 97 арк.] проливає світло на неоднозначні відносини, вилучення запорожцями коней, овець, інших сільськогосподарських тварин, у жителів слободи Пушкарівки, Глинської, Орлянської та інших новопоселенців, серед яких є молдовани.

Цікаві відомості стосовно діяльності гайдамацького руху на території Нової Сербії знаходимо у даному джерелі, що в свою чергу висвітлює взаємини волохів та гайдамаків [16, арк. 74]. В архіві відображено участь запорозького козацтва в гайдамацькому русі на Правобережній Україні, зокрема, у найбільшому народному повстанні 1768 р. - Коліївщині. Протоколи допитів запорожців яскраво відтворюють з уст самих учасників картини героїчних боїв повсталих.

Важливою сторінкою, яка стосується заселення молдованами України було створення Молдавського гусарського полку. З матеріалів архіву дізнаємося, що в ньому було 16 рот, кожна з яких складала власне поселення. За різними даними, у полку було більше як 20 тис. військовослужбовців із сім'ями [2]. У Архіві Коша, ми знаходимо підтвердження того, що дане поселення викликало протест Запорозької Січі. До прикладу, Кошовий отаман Січі П. Калнишевський, у своєму листі до військового коменданта Єлисаветградської провінції Ф. Воснова у 1770 році, писав, що земля, яка була виділена для поселення є власністю війська Запорозького та її захоплення є «горесная, незабвенная обида» [18, арк. 2-3]. Документальні свідчення боротьби за землю козаків та поселенців знаходимо у Архіві Коша, зокрема, про те що 14 лютого 1770 року запорожці відібрали у волохів 629 коней, 427 голів худоби та 349 овець. Як наслідок, боротьба тривала й далі. У 1773 році запорожці захопили у поселян близько 800 овець [19, арк. 12].

Варто відзначити і те, що чимало молдован, котрі вступали на службу у полк - ухилялися від неї та тікали на Запоріжжя. Зокрема, командир Молдавського полку В. Зверев неодноразово звертався з листами до Січі, з вимогою повернути військових поселенців. Втечі набували масового характеру, як наслідок у 1774 році була створена спеціальна військова команда Молдавського полку, яка проводила розшук та повернення втікачів [17, арк. 5].

Ще одним фактом, за допомогою якого ми можемо зробити висновок про не прості відносини запорожців та поселенців Молдавського полку, є свідчення подій у слободі Макарівці. Справа полягала у тому що, товариш Полтавського куреня Григорій Щербина подарував свою

хату школі, а з шанця (одне із поселень Молдавського полку) туди на квартиру було поселено офіцера вказаного полку. Кіш вимагав звільнити приміщення школи, проте, документи свідчать, що їхня вимога не була виконана[20, арк. 9].

Матеріали Архіву Коша Нової Запорозької Січі дають змогу висвітлити історію Нової Січі, її устрій, діяльність органів влади, особливі моменти військового ладу та військового мистецтва, принципи комплектування Війська Запорозького, біографії запорожців, особливо старшини. Вони дозволяють також, простежити хід заселення та освоєння запорожцями Південної України, відображають особливості життя на території України представників різних національностей, серед них і молдован.

Загалом, Архів являє собою цінне джерело з історії запорозького козацтва, висвітлює різноманітні аспекти життя козацького соціуму, містить інформацію з козацької антропніміки, сфрагістики, генеалогії. Ці пам'ятки писемності віддзеркалюють знакові події й повсякденне життя славних лицарів українського степу.

Отже, проаналізувавши Архів Коша Нової Запорозької Січі, як джерело до вивчення історії молдован України, можна зробити висновки про те, що багато матеріалів з Архіву стануть в нагоді, задля вивчення історії переселення та особливостей соціально-економічного та етнокультурного розвитку молдован України у вказаний період. Документи й матеріали, що містяться в Архиві у поєднанні з іншими історичними джерелами дають можливість комплексно дослідити історичне минуле молдовської національної меншини України.

У перспективі подальших досліджень, актуальним видається вивчення праць іноземних авторів, що писали про міжнаціональні відносини на теренах України впродовж XVIII століття.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- 1.Беднов В. К истории бывших запорожских старшин и козаков // ЛЕУАК. - .- Екатеринослав, 1915. Вып. 10. С. 217-263.
- 2.Орлик В. Військові формування з іноземців в Україні у другій половині XVIII століття // Етнічна історія народів Європи. Вип. 30. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/7230/1/11.pdf>
- 3.Полонська-Василенко Н. Моя наукова праця: (Уривок із спогадів) // Український історик. 1983. № 2-4. С. 49.
- 4.Степанів С. До студій з історії Запоріжжя за останні роки його існування // Записки Дніпропетровського інституту народної освіти.- Т.1. Дніпропетровськ, 1927. С. 374.
- 5.Скальковский А. Дунайцы // Киевская старина. 1885. Кн.1. С. 117-132.
- Скальковский А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. 3-е изд. Ч. 1; 2. Одесса, 1885;
- 6.Скальковский А. Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII ст.. Одесса, 1845.
- 7.Скальковский А. Несколько документов к истории гайдамачины // Киевская старина. 1885. Кн. 10. С. 307 - 309.
- 8.Скальковский А. К истории Запорожья. Внутренние распоряжки // Киевская старина. - 1882. Кн. 12. С. 527-537.
- 9.Скальковский А. Секретная переписка Коша Запорожского (1734-1763) // Киевская старина. 1886. Кн. 2. С. 327-349.
- 10.Скальковский А. Шношения Запорожья с Крымом. Одесса, 1841.
- Скальковский А. Филипп Орлик и запорожцы // Киевская старина. 1882. Кн.4. С. 100-124.
- 11.Слабченко М.Є. Організація народного господарства України від Хмельниччини до світової війни.- Т. 5, вип. 1: Соціально-правова організація Січі Запорозької.- К , 1927.
- 12.Тучинський В. А. Молдавани Півдня України з найдавніших часів до початку ХХ ст. / В. А. Тучинський. Вінниця: О.Власюк, 2007. 220 с.;
- 13.ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 27. 303 арк.
- 14.ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 33. 180 арк.
- 15.ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 34. 97 арк.
- 16.ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 77. 85 арк.
- 17.ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 294. 88 арк.
- 18.ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 338. 106 арк.
- 19.ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 342. 157 арк.
- 20.ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 353. 55 арк.

Алексей Серветник

Винницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
аспірант (Україна)

**Архив Коша Новой Запорожской Сечи как источник к изучению истории молдавского
национального меньшинства Украины середины XVIII века**

Аннотация. В статье исследован и проанализирован архив Коша Новой Запорожской Сечи, как один из важных источников к изучению истории молдаван Украины. На основе данного источника, освещены ключевые моменты, которые пригодятся во время исследования социально-экономического и этнокультурного развития молдавского национального меньшинства Украины и истории ее происхождения на территории нашей страны.

Ключевые слова: Архив Коша Новой Запорожской Сечи, источник, молдаване, дело, запорожцы, Новая Сербия, поселенцы.

ABSTRACT**Oleksii Servetnik**

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University
postgraduate student (Ukraine)

**Archive Kosh of the New Zaporizhzhia Sich as a source for the study of the history of the
Moldovan national minority of Ukraine in the middle of the XVIII century**

The article investigates and analyzes the archive of the Kosh of the new Zaporozhian Sich as one of the sources for the study the history of the Moldovans of Ukraine. On the basis of this source, highlights the key points that will be useful during the study of the Moldovan national minority of Ukraine and the history of its origin on the territory of our country.

Many researchers actively used the materials of this archive when writing their works on the history of the Cossacks and even issued separate documents (A. Skalkovsky, D. Yavornitsky, M. Slabchenko etc.).

Archive Kosh of the New Zaporzhia Sich, which is located in the Central state historical archive in Kyiv, stores documents reflecting the multifaceted history of Zaporizhzhia Sich Ukrainian Cossacks for 1734-1775. with all its difficulties and contradictions, (some documents go beyond this chronological framework). It is the documents of The Kosh Archive that convincingly testify that the Zaporozhian Sich was a stronghold of the statehood of the Ukrainian people, which was based on democratic principles. This was manifested in the organization of the Army, administrative and political structure, socio-economic relations, production, life, culture of the Cossacks.

Archive Kosh of the New Zaporizhzhia Sich largely fills the existing gap in the subject of scientific research and allows a wider range of Ukrainian public to get acquainted with one of the important stages of the development of Zaporizhzhya Sich-the period of the so-called New Sich (1734-1775).

This source, in turn, gives us valuable information about the economic moments of life of Moldovans who lived in this period on the territory of the so - called New Serbia-military settlement territory, created in 1752 by order of the Russian government and occupied the space from West to East from the rivers Siniukha to the Dnieper, and from North to South from the river

The article deals with the peculiarities of the relations of the Moldovan population and Sich. These processes were different in their kind, as in the territory of the settlement in different years of its existence (1752-64) there were about three-quarters of the Moldovans of the total number of settlers.

Key words: Kosh Archive of the New Zaporizhzhia Sich, source, Moldovans, case, New Serbia, settlers.

REFERENCES:

1. Bednov V. K istorii byvshikh zaporozhskikh starshin y kozakov // LYeUAK. - .- Yekaterinoslav, 1915. Vyp. 10. S. 217-263.
2. Orlyk V. Viiskovi formuvannia z inozemtsiv v Ukraini u druhiy polovyni XVIII stolittia // Etnichna istoriia narodiv Yevropy. Vyp. 30. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/7230/1/11.pdf>
3. Polonska-Vasylenko N. Moia naukova pratsia: (Uryvok iz spohadiv) // Ukrainskyi istoryk. 1983. № 2-4. S. 49.
4. Stepaniv S. Do studii z istorii Zaporizhzhia za ostanni roky yoho isnuvannia // Zapysky Dnipropetrovskoho instytutu narodnoi osvity.- T.1. Dnipropetrovsk, 1927. S. 374.

5. Skalkovskiy A. Dunaytsy // Kievskaya starina. 1885. Kn.1. S. 117-132.
6. Skalkovskiy A. Naезdy gaydamak na Zapadnuyu Ukrainu v XVIII st.. Odessa, 1845.
7. Skalkovskiy A. Neskolkо dokumentov k istorii gaydamachchiny // Kievskaya starina. 1885. Kn. 10. S. 307 - 309.
8. Skalkovskiy A. K istorii Zaporozhya. Vnutrennie rasporyadki // Kievskaya starina. - 1882. Kn. 12. S. 527-537.
9. Skalkovskiy A. Sekretnaya perepiska Kosha Zaporozhskogo (1734-1763) // Kievskaya starina. 1886. Kn. 2. S. 327-349.
10. Skalkovskiy A. Snosheniya Zaporozhya s Krymom. Odessa, 1841.
- Skalkovskiy A. Filipp Orlik i zaporozhtsy // Kievskaya starina. 1882. Kn.4. S. 100-124.
11. Slabchenko M.Ie. Orhanizatsiia narodnoho hospodarstva Ukrainy vid Khmelnychchyny do svitovoi viiny.- T. 5, vyp. 1: Sotsialno-pravova orhanizatsiia Sichi Zaporozkoi.- K , 1927.
12. Tuchynskiy V. A. Moldavany Pivdnia Ukrainy z naidavnishykh chasiv do pochatku KhKh st. / V. A. Tuchynskiy. Vinnytsia: O.Vlasiuk, 2007. 220 s.;
13. TsDIAK Ukrainy. F. 229. Op. 1. Spr. 27. 303 ark.
14. TsDIAK Ukrainy. F. 229. Op. 1. Spr. 33. 180 ark.
15. TsDIAK Ukrainy. F. 229. Op. 1. Spr. 34. 97 ark.
16. TsDIAK Ukrainy. F. 229. Op. 1. Spr. 77. 85 ark.
17. TsDIAK Ukrainy. F. 229. Op. 1. Spr. 294. 88 ark.
18. TsDIAK Ukrainy. F. 229. Op. 1. Spr. 338. 106 ark.
19. TsDIAK Ukrainy. F. 229. Op. 1. Spr. 342. 157 ark.
20. TsDIAK Ukrainy. F. 229. Op. 1. Spr. 353. 55 ark.

Статтю надіслано до редколегії 22.09.2019 р.
Статтю рекомендовано до друку 12.11.2019 р.

УДК 94 (477) (092)

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2019-30-96-103>

Мар'яна Маркевич

Інститут української археографії та джерелознавства НАН України ім. М. С. Грушевського
кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник (Україна)

Українські історичні студії пореволюційного десятиліття в оцінках Дмитра Багалія

Анотація: Стаття присвячена аналізу історіографічних поглядів Д. Багалія на розвиток українознавства у перше пореволюційне десятиліття. Досліджено оцінки вченим творчості М. Яворського, М. Слабченка, О. Оглоблина, Д. Дорошенка, В. Липинського та ін. Зроблено висновок про важливість історіографічної спадщини харківського академіка для сучасних дослідників української науки.

Ключові слова: Д. Багалій, українська історична наука, історіографічний аналіз, М. Яворський, М. Слабченко.

Історіографічна спадщина Дмитра Багалія – один із помітних напрямків студій, присвячених аналізу його різнопланової творчості. При цьому найбільше на сьогодні написано з приводу біоісторіографістики харківського академіка, тобто його праць, присвячених діячам української Кліо XIX – початку XX ст. [11; 12] Натомість малознаними є праці дослідника, присвячені аналізу сучасного йому українознавства в пореволюційну добу. Пояснюється це, можливо, стрімким «полівінням» Д. Багалія після жовтневого перевороту, що вилилося в його зростаючому заангажуванні марксистською риторикою. Через це в історіографії усталився стереотипний погляд на незначну вартість історіографічних спостережень ученого радянської доби його творчості. Деконструюючи згаданий стереотип, нижче ми спробуємо відтворити багатогранність історіографічної рефлексії Д. Багалія стосовно міжвоєнного українознавства. При цьому ми не торкатимемося грушевськіани видатного академіка – найкраще вивченого на сьогодні сюжету його персоналістики [13; 14, с. 281-286, 311-314].

Осмыслиючи феномен сучасного собі українознавства, Д. Багалій зрозумілий акцент зробив на аналізі праць учених, котрі працювали на підрадянських теренах. При цьому головними здобутками новітніх часів харківський академік вважав: 1) інституціоналізацію наукових українознавчих студій; 2) централізацію, раціоналізацію архівної справи та науково-дослідницької роботи; 3) плановість у розробці української історії; 4) становлення та розробку марксистської концепції історії України [3, с. 296–297; 4, 90–91].